

AZƏRBAYCAN

Dünyada Din Azadlığına Dair Hesabat

Ölkə Konstitusiyasına görə bütün məzhəblərə mənsub olan insanlar heç bir məhdudiyət qoyulmadan istədikləri dini seçib ona etiqad və qulluq edə bilirlər. Bununla belə, bəzi sui-istifadə halları və məhdudiyətlər müşahidə edilmişdir.

Bu hesabatın əhatə etdiyi vaxt dövründə dini azadlığın statusuna dair hər hansı bir dəyişiklik baş verməmişdir. Bəzi dini qruplar qeydiyyatdan keçmə və dini ədəbiyyatın ölkəyə gətirmə məsələlərində müşahidə edilən gecikdirmələr və məhdudiyətlər barədə xəbər vermişdilər. Digərləri qeyd etmişdilər ki, onlar hökumət tərəfindən heç bir maneəyə və təzyiqlərə rast gəlmədən qeydiyyatdan keçə bilmiş və dini ədəbiyyatı ölkə ərazisinə gətirmək imkanını əldə edə bilmişdilər. Lakin yerli hakimiyyət orqanları vaxtaşırı olaraq dini mərasimləri nəzarətdə saxlayır və müəyyən vaxtlarda məmurlar qeyri-ənənəvi dini qruplara qarşı sıxışdırmalara yol verirlər.

Ümumilikdə cəmiyyətdə müxtəlif dinlərin bir birinə xoş münasibətləri din azadlığına öz töhfəsini yetirir; lakin qeyri-islam dinləri qəbul etmiş müsəlmanlara qarşı qərəzli münasibət və eləcə də başqa dinləri təbliğ edən, xüsusilə Yevanqelik Xristian və missioner qruplara qarşı küdurətli münasibət və nifrət mövcuddur.

İnsan hüquqlarının inkişafı üzrə öz siyasətinin bir hissəsi kimi ABŞ Hökuməti dini azadlıqlar məsələlərini ölkə Hökuməti ilə müzakirə edir. Səfirlik fəal şəkildə din azadlığının monitorinqi ilə məşğul olur və hökumətlə və geniş sayda dini qruplarla əlaqələr saxlayır.

Bölüm I. Dini Demoqrafiya

Rəsmi rəqəmlərə əsasən ölkənin ərazisi 33,774 kvadrat mil, əhalisinin sayı isə təqribən 8 milyon nəfər təşkil edir. Müxtəlif dinlərə mənsubiyyətə dair inandırıcı və etibarlı statistik rəqəmlər yoxdur; lakin rəsmi rəqəmlərə əsasən əhalinin 96 faizi Müsəlmandır. Əhalinin qalan hissəsi isə digər dinlərə və ümumiyyətlə heç bir dinə mənsub olmayan insanlardan ibarətdir. Müsəlman əksəriyyəti arasında dini ibadət nisbətən aşağıdır və müsəlmançılıq dindən daha çox mədəni və etnik xarakter daşıyır. Müsəlmanların təxmini olaraq 70 faizi Şiyə 30 faizi isə Sünnidir; onlar arasında müxtəlifliklər ənənəvi olaraq kəskin şəkildə nəzərə çarpmır və müəyyən edilmir.

Ölkə Xristianlarının böyük əksəriyyəti Pravoslavlardır. Onlarında müsəlmanlar kimi dini mənşəyi daha çox daha çox mədəni və etnik xarakter daşıyır. Xristianlar əsasən Bakı və Sumqayıt ərazilərində məskunlaşmışdılar. Ölkədə yaşayan Yəhudilər əsasən iki qrupa mənsubdurlar: ölkənin şimal hissəsində iki min il əvvəl sığınacaq tapmış "Dağ Yəhudiləri" və daha kiçik qrup təşkil edən Çar Rusiyası və Sovet dövründə ölkəyə mühacirat etmiş Avropa Yəhudilərinin törəmələri olan "Aşkenazi" Yəhudiləridir.

Dörd qrup (Şiyələr, Sünnilər, Pravoslav Ruslar və Yəhudilər) ənənəvi dini qrup sayılır. Bundan başqa ölkədə artıq yüz ildən çoxdur ki, Yevanqelist Lüteranlar, Katoliklər, Baptistlər, Molokanlar, Yeddinci Günün Adventistləri və Bahailərin kiçik icmaları var. Son on ildə, əcnəbi

və qeyri-ənənəvi yeni dini qruplar sırasına Vəhəbilər, Yevanqelik Xristianlar, İeqova Şahidləri və Krişnaitlər əlavə olunmuşdur.

Bakıda xarici xristian və müsəlman icmalarının sayı kifayət qədərdir. Ümumilikdə Hökumət bu qruplara sərbəst şəkildə ibadət etməyə icazə verir.

Bölmə II. Dini Etiqad Azadlığının Vəziyyəti

Hüquqi Siyasi Çərçivə

Konstitusiyaya bütün dinlərdən olan insanlara heç bir məhdudiyyət olmadan öz dinlərini seçmək və ona etiqad etmək imkanı verir. Buna baxmayaraq bəzi sui-istifadə və məhdudiyyət qoyma halları müşahidə edilmişdir. Konstitusiyaya əsasən, hər bir şəxsin dini ateizm də daxil olmaqla, öz din mənsubiyyətini seçmək və dəyişmək, seçdiyi dini qrupa qoşulmaq və ya onu yaratmaq, öz dininə qulluq və etiqad etmək hüququ var. Dini Etiqad Azadlığı haqqında Qanuna əsasən, hökumətin hər hansı bir şəxsin və ya qrupun dini fəaliyyətinə müdaxilə etməsi aşkar şəkildə qadağan olunur. Lakin həmin qanun bəzi istisnaları da özündə əks etdirir, məsələn dini qrupun fəaliyyətinin “ictimai qaydanı və sabitliyi təhlükəyə məruz qoyduğu hal həmin istisnalar sırasındadır.

Qanunvericilikdəki bir sıra müddəalar hökumətə dini təşkilatların fəaliyyətini tənzimləmək üçün imkan yaradır. Bura Dini Etiqad Azadlığı haqqında Qanunun dini qurumların hökumət tərəfindən qeydiyyatdan alınması tələbi də daxildir. 2001-ci ilin iyun ayından başlayaraq dini qurumların qeydiyyatdan alınması üzrə səlahiyyətlər Ədliyyə Nazirliyindən (ƏN) alınıb Dini Məsələlər Şöbəsinin əsasında yaradılmış Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinə verilmişdir (DQİDK). Hökumət DQİDK-yə və onun sədrinə qeydiyyat məsələlərinə; dini ədəbiyyatın nəşri, ixrac edilməsi və paylanması üzərində nəzarətə və qanunu pozan dini qurumların fəaliyyətinin dayandırılmasına dair geniş səlahiyyətlər vermişdir. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Müsəlman dini qrupları DQİDK-də qeydiyyatdan keçmək üçün əvvəl Qafqaz Müsəlmanlarının Ruhani İdarəsindən (QMRI) zəmanət məktubu almalıdırlar.

Aidiyyəti dövlət idarəsində qeydiyyatdan keçmək dini qurumuna bank hesabı saxlamaq, əmlak icarəyə götürmək, və ümumilikdə hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərməyə imkanını verir. Qeydiyyatdan keçməmiş təşkilatlar qeyri-qanuni olmaqla günahlandırılırlar və onların fəaliyyət göstərməsi mümkünsüz olmasa da çətin olur. Bakı Şəhər Hakimiyyəti tarixi abidə kimi qeydiyyatdan alınmış dini binalarda fəaliyyət göstərmək istəyən təşkilatların qabağında qeydiyyat məsələsini tələb kimi qoymağa çalışır. Qeydiyyatdan keçməmiş dini qruplar yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən daha çox təzyiqlərə və bağlanmalara məruz qalmışdır. 2001-ci ildə çıxarılan qərara əsasən dini qurumlara DQİDK-də yenidən qeydiyyatdan keçmək üçün müraciət edilmişdir; lakin qeydiyyata alınma prosesi üzücüdür və bu prosesdə tez-tez və uzun ləngimələr olur.

Dini qurumlar qeydiyyatdan alınmaq üçün yeddi mərhələdən ibarət bir proses keçməlidirlər ki, bu da öz növbəsində özbaşnalıq və məhdudiyyətlərlə müşayiət olunur. Ən başlıca şikayətlərdən biri “dini mərkəzin mövcudluğunu göstərmək tələbi ilə bağlıdır və əgər həmin “mərkəz ölkədən xaricdə yerləşirsə bu aidiyyəti dövlət rəsmiləri tərəfindən daha bir əlavə razılıq sənədinin verilməsini tələb edir. Eyni zamanda qeydiyyat üçün müraciət etmiş təşkilatların Şura Üzvləri öz iş yerləri haqqında məlumat təqdim etməlidirlər. Bir çox dini qurumların sözlərinə görə, qeydiyyatla bağlı sənədləşdirmə işləri ilə məşğul olan DQİDK-in əməkdaşları müraciət

etmiş qrupların nümayəndələri ilə nizamnamənin məzmununa dair dəfələrlə mübahisələr aparmış və müəyyən dini qruplara özlərini necə təşkilatlandırmağa dair təlimatlar vermişdilər. Dini qruplara, onların qeydiyyatla bağlı ərizələrinə rədd cavabı verildiyi təqdirdə, məhkəməyə müraciət etməyə icazə verilir. Lakin bu hesabatın əhatə etdiyi vaxt dövründə apelyasiya məhkəməsinin hansısa müraciətə dair qərar çıxarması barədə məlumatlar qeyri-müəyyəndir.

Bu hesabatın əhatə etdiyi vaxt dövrü ərzində, Hökumət 63 dini qrupu qeydiyyata almışdır. Əvvəlki qanuna əsasən qeydiyyatdan keçmiş 406 qurumla müqayisədə, yenidən qeydiyyata alınma prosesi başladıqdan sonra 320 qrup müvəffəqiyyətlə qeydiyyatdan keçmişdir. Qeydiyyatdan keçmiş dini qrupların əksəriyyəti Müsəlman qrupları olmuşdur. DQİDK-in hesablamalarına görə fəaliyyət göstərən 2000 dini qrupların bir çoxu qeydiyyat yaxud təkrar qeydiyyat üçün müraciət etməmiş və sənədlərini təqdim etməmişdir. Müsəlman Cümə Məscidi dini icması yenidən qeydiyyatdan keçmək üçün lazım olan tam sənədlər paketini təqdim etməkdən imtina edir və narahatlığını bildirir ki, təkrar qeydiyyat prosesinin müddəaları hökumətin onların azad ibadətində müdaxilə etməsinə imkan yaradar. İcma israrən bildirir ki, onun 1993-cü ildə aldığı qeydiyyat öz qüvvəsində qalmalıdır. Yenidən qeydiyyatla bağlı problemlərlə üzləşən və dini azlıq təşkil edən icmalardan biri Baptist icmasıdır. Onun beş əsas kilsəsindən üçü qeydiyyatdan keçmişdir lakin Əliabad və Neftçaladakı Baptist kilsələri hələ də qeydiyyatsız olaraq qalır.

Dini Etiqad Azadlığı haqqında Qanuna əsasən siyasi partiyalar dini fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər və eyni zamanda ruhani liderlər dövlət vəzifələrini tuta bilməzlər. Dini vasitələr siyasi məqsədlər üçün istifadə edilə bilməz.

Dini Etiqad Azadlığı haqqında Qanun əcnəbilərə hansısa bir dinin yayılması ilə məşğul olmağı qadağan edir. 24 aprel 2005-ci ildə polis əməkdaşları Bakıdakı İeqova Şahidləri icmasının dini ədəbiyyatını müsadirə etmişdir. Qanun DQİDK-nin icazəsi ilə dini ədəbiyyatın hazırlanmasını və yayılmasını qadağan etmir, lakin görünür ki, hakimiyyət orqanları ayrı-seçkiliyə yol verərək fərdlərin dini ədəbiyyatın idxalı və yayılması ilə bağlı fəaliyyətini məhdudlaşdırır. Dini ədəbiyyatın idxalı ilə bağlı icazənin alınması prosedurları çətin və yorucudur, lakin dini təşkilatların sözlərinə görə bu get-gedə daha müntəzəm xarakter alır və çox güman ki DQİDK belə müraciətləri daha da səmərəli şəkildə nəzərdən keçirir.

Qeydiyyatdan keçmiş müsəlman dini təşkilatları, Sovet Dövründə mövcud olan Muftiliyin, bənzəri, Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinə (QMRİ) tabedir ki, o Müsəlman ruhanilərini məscidlərə təyin edir, xütbələrə nəzarət edir və Həcc ziyarəti üçün Məkkəyə zəvvarların səyahətini təşkil edir. Dini Etiqad Azadlığı haqqında Qanuna əsasən Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsi DQİDK-də qeydiyyatdan keçmək istəyən müsəlman dini qurumlar üzərində birinci nəzarət instansiyası olmasına baxmayaraq, DQİDK bu məsələyə müdaxilə etmək istəyərkən, QMRİ-nin ruhani şəxslərin təyin olunması və onların attestasiyası, həmçinin ölkədə mövcud olan məscidlərin daxili maliyyə məsələlərinə dair nəzarət vəzifələrini həm də öz üzərinə götürməyə cəhd göstərmişdir. Bəzi müsəlman ruhaniləri, həm DQİDK həm də QMRİ tərəfindən edilən müdaxilələrə öz etirazlarını nümayiş etdirirlər.

Dinin tədrisi dövlət məktəblərində icbari deyildir. Dövlət təhsili dindən ayrındır, lakin dinin məktəblərdə tədrisi üçün heç bir məhdudiyət qoyulmayıb.

Dini Azadlıqlar üzrə Məhdudiyətlər

Hesabatın əhatə etdiyi vaxt dövrü ərzində bəzi dini azadlıqlar Hökumət tərəfindən məhdudlaşdırılmışdır. DQİDK bir sıra Protestant Xristian dini qrupların, iki Baptist kilsəsi daxil olmaqla, qeydiyyatını ləngitməkdə və ya qeydiyyata dair müraciətlərə rədd cavabı verməkdə davam etmişdir. Hesabatın əhatə etdiyi vaxt dövrünün sonunda DQİDK əvvəllər qeydiyyatdan keçmiş dini icmaların ümumi sayından üçdə dördünü yenidən qeydiyyatdan keçirmişdir. Bəzi dini qrupların verdikləri xəbərə görə, DQİDK-nin əməkdaşları qeydiyyat prosesi zamanı onların təşkilatlarının daxili işlərinə qarışmaq cəhdini göstəriblər.

Əlavə olaraq, Ədliyyə Nazirliyi dini qeyri hökumət təşkilatı olan (QHT) Azərbaycan Din və Demokraziya Mərkəzinin qeydiyyat haqqında müraciətinə rədd cavabı vermişdir. İnsan Hüquqları sahəsində çalışan fəalların sözlərinə əsasən rədd cavabı məhz həmin Mərkəzin rəsmi din strukturlarının fəaliyyəti haqqında tənqidi düşündüyünə görə alınmışdır.

Baxmayaraq ki, qeydiyyatdan keçməmiş təşkilatlar öz fəaliyyətlərini davam etdirirlər, bəziləri, məsələn Adventistlər, İeqova Şahidləri və Baptistlər rəsmi təqiblər, o cümlədən dini ayinlərin yerinə yetirilməsinə qarşı maneələr, polis tərəfindən hədə-qorxular, və ibadət edənlərin polis tərəfindən döyülmələri haqqında məlumat vermişdilər. Bu cür dini azadlıqların məhdudlaşdırılması qeyri-ənənəvi dini qruplar arasında qorxu abu-havasının bərqərar olmasına gətirib çıxarmışdır.

İeqova Şahidlərinin dediklərinə görə, hakimiyyət orqanları müntəzəm olaraq onların dini yığıncaqlar üçün ictimai zalların icarəyə götürülmə məramlarına maneçilik törətmiş, və müəyyən hallarda fərdi evlərdə görüşdüklərinə görə şəxsləri tutub saxlamış, cərimələmiş və yaxud döymüşdür. Misal üçün, İyunun 12-də polis təxminən 200 İeqova Şahidinin topladığı yerə reydlər keçirmiş, 29 nəfəri tutub saxlamış, bir neçə saatdan sonra isə azad buraxmışdır. Yerli televiziya da müəyyən vaxtlarda dini yığıncaqlar zamanı aparılan "reydləri" lentə almış və dini qrupların "ifşa edilməsini" sənədləşdirmişdir.

Verilən məlumatlara əsasən, 2004-cü ilin noyabr ayında Gəncə şəhərində Yeddinci Günün Adventistlərinə qarşı aparılan reydlər daxil olmaqla, polis dəfələrlə digər dini azlıqların yığıncaqlarına reydlər keçirmişdir.

Etnik Azərbaycanlı "Məhəbbət" Baptist kilsəsinin verdiyi xəbərə əsasən, DQİDK-nin təkrarən azerbaycanlı üzvlərdən ibarət qrupun qeydiyyat haqqında müraciətinə rədd cavabı verməsinə baxmayaraq, o, qanuni şəkildə qeydiyyatdan keçmiş Rus "Məhəbbət" Baptist kilsəsi ilə birlikdə dini xidmətlərini davam etdirir. DQİDK sonuncu dəfə kilsənin qeydiyyat barədə müraciətinə rədd cavabını 2004-cü il fevral ayında vermişdir.

2003-cü ildə Naxçıvanda hakimiyyət orqanları ibadət otağını bağlayaraq Adventist icmasının üzvlərinin birgə yığıncaq keçirmək istəyinin qarşısını almışdır.

2004-cü ilin yanvar ayında hakimiyyət orqanları Cümə Məscidi icmasına tutduqları binanı boşaltmaq göstərişini verdilər. Ədliyyə Nazirliyində 1993-cü ildə qeydiyyatdan keçən icma DQİDK-də qeydiyyatdan keçməyə imtina etmişdir. İcmanın dediyinə görə yeni proses Hökumətə onların işlərinə müdaxilə etməyə imkan yaradacaq. Rayon və apelyasiya məhkəmələrində uzun sürən çəkişmələrdən sonra məscid İçəri Şəhər Tarix və Memarlıq Abidələrinin Qorunması İdarəsinin sərəncamına verildi. 2004-cü ilin iyun ayında Ədliyyə Nazirliyinin əməkdaşları və polis Cümə Məscidi icmasını tutduqları binadan çıxardı.

Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsi məscidin imamı İlqar İbrahimovun yerinə yeni ruhani təyin etdi. Məscid əvvəl dini ayinlərin yeni imamın başçılığı altında icra edilməsi şərti ilə ibadət edənlər üçün açıq qaldı. 2004-cü ilin iyul ayında hakimiyyət orqanları məscidi bağlayıb onun təmirə ehtiyacı olduğunu bildirdilər. Bundan bir gün sonra Cümə Məscidi icmasının təqribən 30 üzvü məscidin pilləkanlarında günorta namazına başladılar. Polis güc tətbiq edərək beş ibadət edəni tutub saxladı. 2004-cü ilin iyul ayında yas mərasimi üçün şəxsi evdə toplaşmış Cümə Məscidi icmasının 26 üzvü, İlqar İbrahimov daxil olmaqla, polis tərəfindən tutulub saxlandı. Onlar bir neçə saatdan sonra azad buraxıldı. 2004-cü ilin avqust ayında Ali Məhkəmə Cümə Məscidi icmasının tarixi məsciddən çıxarılması qərarını verdi. 30 iyun 2005-ci ildən etibarən məscid bağlı olaraq qalır və ibadət edənlər digər yerlərdə öz namazlarını qılırlar.

Cümə Məscidi icmasının öz yerindən çıxarılmasının səbəblərindən biri kimi hökumət nümayəndələri İbrahimovun siyasi fəaliyyətlə məşğul olmasını göstərmişdir. İbrahimov və icmanın rəhbərliyi müxalifət partiyasının lideri İsa Qəmbərin 2003-cü il seçki hərəkatına qoşulmuş və İbrahimov Cümə Məscidinə gələn möminləri hazırkı hökumətin əleyhinə səs verməyə çağırmışdır.

2004-cü ilin aprel ayında, nöqsansız ötürməyən məhkəmə dinləmələrindən sonra İbrahimov 2003-cü ilin oktyabr ayında baş vermiş nümayişlərdə iştirak etməkdə günahkar hesab olundu və o, 4 ay təcridxanada saxlandıqdan sonra, şərti olaraq 5 illik azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olundu. Hökm çıxarıldan sonra İbrahimov ölkə hədudlarını tərk etməyə icazə verilmədi və o, rəsmi QHT nümayəndəsi kimi dəvət olunduğu BMT və ATƏT tərəfindən təşkil olunmuş tədbirlərdə iştirak edə bilmədi. Qanun cinayət törətməkdə təqsirli bilinən və şərti məhkum olunmuş vətəndaşlara xaricə getməyi qadağan edir və məhz bu səbəbdən hökumət ona digər ölkələrə səyahət etməyi icazə verməmişdir.

30 iyun 2005-ci ildə, Cümə icmasının məsciddən çıxarılmasının il dönümündə, polis İbrahimovun, məscidin rəsmi olaraq bağlı olmasına baxmayaraq, bir qrup möminə başçılıq edərək məscidə daxil olmaq və namaz qılmaq cəhdinin qarşısını almış və onu qısa müddətə tutub saxlayandan sonra azadlığa buraxmışdır. Bu hadisədən bir gün əvvəl İbrahimov və Cümə icmasının təxminən 30 üzvü DQİDK-nin binasının qabağında keçirilən nümayişdə iştirak etmişdir.

Yerli hüquq mühafizə orqanları vaxtaşırı olaraq dini ayinlərin və mərasimlərin keçirilməsinə nəzarət edirlər və bəzi xristianlar və müsəlmanlar müəyyən dini təşkilatların üzvləri olduğu üçün cəzalandırılmışdır. Dini Etiqad Azadlığı haqqında Qanun əcnəbilərə öz dinlərini yaymağı aydın şəkildə qadağan edir və bu müddəanın tələblərinin yerinə yetirilməsinə ciddi şəkildə nəzarət olunur. Hökumət nümayəndələri müstəqil şəkildə müsəlman icmalarında fəaliyyət göstərən bir neçə İran və digər xarici ölkələrin vətəndaşlarını ehtimal edilən qanun pozmalarına görə ölkədən xaric etmişdir. Hökumət ölkədə fəaliyyət göstərən və son illərdə fəaliyyətləri məhdudlaşdırılan İslam missioner qrupları (əsasən iranlılar və vəhabilər) barədə narahatçılıq keçirir. 8 may 2005-ci ildə, Hökumət Səudiyyə Ərəbistanı tərəfindən maliyyələşdirilmiş Sumqayıt şəhərindəki sünni məscidini bağlamışdır.

Bəzi dini qruplar, DQİDK tərəfindən dini ədəbiyyatın idxalının sadələşdirilməsinə baxmayaraq, müəyyən hökumət nazirliklərinin qoyduqları məhdudiyyətlər və dini ədəbiyyatın idxalında yol verilən gecikdirmələr barədə məlumatlar vermişdilər. İdxala icazə verdikdən sonra, DQİDK buna heç bir əsas olmadan Yeqova Şahidləri cəmiyyətinin idxal ediləcək çap materiallarının

miqdarına məhdudiyyətlər qoymuşdur. Baptist Birliyinin verdiyi xəbərə görə, bu hesabat tərəfindən əhatə edilən vaxt dövrü ərzində, DQİDK onların idxal ediləcək dini ədəbiyyatlarının miqdarına məhdudiyyətlər qoymuşdur.

Hökumət dini təlim almaq məqsədilə edilən səfərləri tənzimləyir. Dini təhsil almaq məqsədilə xaricə getmək üçün şəxs DQİDK-dən və ya Təhsil Nazirliyindən icazə almalı yaxud həmin qurumlarda qeydiyyatdan keçməlidir.

Pasport və ya digər şəxsiyyət vəsiqələrində dini mənsubiyyətin göstərilməsi tələb olunmur. 1999-cu ildə məhkəmə baş örtüyü ilə pasport üçün şəkil çəkdirmə hüququnun təmin edilməsi barədə iddia qaldıran bir qrup müsəlman qadınının xeyrinə qərar çıxardı. Lakin Dini Etiqad və Vicdan Azadlığını Müdafiə Mərkəzi (DEVAMM) hələ də dövlət orqanlarının müsəlman qadınlarının başı örtüklü vəziyyətdə pasport üçün şəkil çəkdirməsini qadağan etdiyi barədə məlumat verir. 2004-cü ilin dekabr ayında, bir qrup qadın qadağaya qarşı öz etirazını bildirmək üçün Avropa İnsan Haqqları Məhkəməsinə müraciət etmişdir.

Bəzi yerli hakimiyyət nümayəndələri müsəlman qadınlarını məktəbdə baş örtüyü ilə gəzməkdən çəkindirməyə davam etmişdir. Lakin, 2005-ci ilin iyun ayında Sümqayıtdakı yerli məhkəmə müəlliminin dərslər deyərək baş örtüyü gəzdirmək hüququnu təsdiqləmiş və məktəb rəhbərliyinə həmin qadının iki aylıq məvacibini ödəmək göstərişini vermişdir. Müəlliməyə məhz iki ay ərzində dərslər demək imkanı verilməmişdir.

Aylarla davam edən rədd cavablarından sonra, Zaqatala rayonunun yerli hakimiyyət orqanları öz oğullarına xristian adı vermək istəyən Baptist valideynlərə nəhayət ki doğum haqqında şəhadətnamə verdilər. Etnik Gürcü milli azlıq qrupunun verdiyi məlumata görə həmin regionda uşaqları qeyri-azərbaycanlı adları ilə qeydiyyatdan keçirmək xüsusilə çətindir.

4 fevral 2005-ci ildə, Ali Məhkəmə qərar çıxardı ki, Konstitusiyaya tərəfindən dini baxışlara görə alternativ hərbi xidmət seçmək hüququ təmin edilməsinə baxmayaraq, dini azlıq nümayəndəsi məcburi hərbi xidmətini çəkməlidir. Aşağı instansiyaya məhkəmələrində 7 ay davam edən dinləmələrdən sonra, Ali Məhkəmə qərar verdi ki, Azərbaycan Ermənistanla “müharibə vəziyyətində olduğundan, məcburi hərbi xidmətin çəkilməsinə dair tələb şəxsin alternativ hərbi xidmət növü seçmək hüququnu üstələyir. Məhkəmə sonradan hərbi qüvvələri təmsil edən şəxslərin gətirdikləri dəlillə razılaşdı ki, alternativ xidmətə dair icraedici təlimat və qərarlar olmadığından, hərbi strukturların hansısa bir alternativ xidmət növü təklif etmək üzrə öhdəlikləri yoxdur. Bir qədər vaxt ötdükdən sonra şəxs və onun ailəsi ölkəni tərk etdilər.

Mətbuatdan alınan məlumatlar göstərir ki, dövlət orqanlarının nəzarət etmədiyi və əsasən etnik ermənilərin yaşadığı Dağlıq Qarabağ ərazisində Erməni Apostol Kilsəsi xüsusi statusa malikdir. 90-cı illərdə baş vermiş münaqişə nəticəsində Dağlıq Qarabağı və yeddi işğal edilmiş rayonu tərk etmiş böyük sayda etnik azərbaycanlı əhalisinin həmin ərazilərə qayıtmaq imkanı olmamışdır.

Dini Azadlığın Pozulması

Bəzi rəsmilər tərəfindən dini azadlığın pozulması ara-sıra baş verməkdə davam edir. Bir çox hallarda bu pozulmalar qeyri-rus pravoslav xristianlığını və digər qeyri-ənənəvi dinləri qəbul edən etnik azərbaycanlılara qarşı yaranan nifrətdə özünü büruzə verir.

Mart ayının ortalarında, QMRİ-nin başçısı televiziya da çıxış edərək qeyri-ənənəvi dini qrupları dağıdıcı sektalar kimi təsvir etmişdir. Yaxın aylarda, DQİDK sədri televiziya da çıxış edərək adventistlərin öz təşkilatlarına yeni üzvlərin gətirilməsi məqsədi ilə rüşvətdən istifadə etmələri barədə xəbər vermişdir. Adventistlər bu ittihamı təkzib etmişdir.

Qeyri-ənənəvi dini qruplar xüsusilə Azərbaycanın ucqar və uzaq rayonlarında, Naxçıvan daxil olmaqla, çətinliklərlə və problemlərlə üzləşirlər. Məsələn, 2004-cü ilin dekabr ayında Bəhai icmasının Naxçıvanda nüməyəndəsi dini fəaliyyət apardığına görə qısa müddətə tutulub saxlanılmış sonra isə azad edilmişdir.

Mütəşəkkil müsəlman icmasından kənar müstəqil fəaliyyət göstərən İranlı və digər din adamlarının, hakimiyyət nümayəndələrinin sözlərinə əsasən siyasi və terroristik fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq, üçün dövlət orqanları müxtəlif tədbirlər görmüşdür. Hökumət bir neçə islam humanitar təşkilatının terroristik fəaliyyətlərlə əlaqəli olduqları barədə etibarlı məlumatlar əldə edəndən sonra onları ölkə ərazisində qanundan kənar elan etmişdir. Hökumət həmçinin siyasi fəaliyyətlə məşğul olmaqda şübhəli bilinən əcnəbi müsəlman din adamlarını ölkədən deportasiya etmişdir. Təhlükəsizlik barədə narahatçılığın olması səbəbindən hökumətin bəzi müsəlman qruplarını sıxışdırmağı barədə xəbərlər verilmişdir. Məsələn, Xaçmazdakı İnsan Hüquqları üzrə Resurs Mərkəzi, dövlət orqanlarının bütün vəhəbilərin terrorizmlə əlaqəli olduğundan şübhələndiyinə görə, Xaçmazda vəhəbilərin sıxışdırıldığı barədə məlumat vermişdir.

Cümə Məscidi icmasının üzvləri 2004-cü ilin iyun ayında səhər duası zamanı polis onlara qarşı güc tətbiq etdiyini təsdiqləyiblər. Bundan əlavə, QMRİ İbrahimovunun əvəzinə yeni axund (yaxud imam) təyin etmişdir. İbadət edənlərin bəziləri yeni təyinat haqqında xəbəri qəzəblə qarşılımışdır. Yeni təyinatdan sonra məscid bir müddət yeni axundun başçılığı altında ibadət üçün açıq olmuşdur. 2004-cü ilin iyul ayında hakimiyyət orqanları məscidi təmir məqsədilə müvəqqəti bağlı elan etdi. Bir gün sonra isə Cümə Məscidi icmasının 30-a yaxın üzvü günorta namazını məscidin pilləkənlərində qılmağa başladı. Polis ibadət edənlərə qarşı həddən artıq güc tətbiq edərək 5 nəfəri həbs etdi. Həmin şəxslər bir neçə saatdan sonra azadlığa buraxıldılar. Məscid təmir üçün bağlı oaraq qalır.

Yeqova Şahidlərinin dediklərinə görə, hakimiyyət orqanları hərdən bir fərdi evlərdə keçirilən yığıncaq iştirakçılarını tutub saxlayır, döyür yaxud cərimələyir.

Dini baxışlarına görə dustaqlar və ya həbsdə saxlanılanlar barədə heç bir məlumat verilməmişdir. İcma üzvlərinin verdikləri məlumatlara görə, Azərbaycanın şimalında yerləşən Xaçmaz şəhərində ictimai sabitliyi pozan bir neçə müsəlmanın tutulub saxlanması və sıxışdırılması ilə bağlı bir neçə hal qeydə alınmışdır. Ehtimallara görə polis tutulub saxlanılan şəxslərin saqqallarını qırılmışdır; lakin polis rəsmiləri kimisə dini baxışlarına görə həbs olunması faktlarını təkzib etmişdir.

Güclə Dinini dəyişməyə Məcbur Etmə

Birləşmiş Ştatlardan oğurlanmış və ya qeyri-qanuni olaraq çıxarılmış azyaşlı ABŞ vətəndaşları daxil olmaqla güclə dini dəyişməyə məcbur etmə və ya belə vətəndaşların yenidən ABŞ-a qayıtmasına icazə verməkdən imtina etmə barədə heç bir məlumat əldə edilməmişdir.

Terrorçu Təşkilatlar tərəfindən təcavüz

Bu hesabatın əhatə etdiyi dövr ərzində terrorçu təşkilatlar tərəfindən hansısa bir dini hədəf seçərək ona qarşı təcavüz etməsi barədə məlumat yoxdur.

Dini Azadlıqla bağlı vəziyyətin yaxşılaşması

Ölkədəki bəzi dini qruplar onların azad şəkildə fəaliyyət göstərmələri üçün vəziyyətin yaxşılaşması barədə də xəbər verirlər. Bir neçə kilsə qeyd etmişdir ki, onlar ya qeydiyyatdan keçib ya da ki qeydiyyatdan keçməyə ümid edirlər. Onlar eyni zamanda dini ədəbiyyat idxal edə bilirlər və dövlət tərəfindən heç bir müdaxilə edilmədən və maneə yaradılmadan bir biri ilə görüşə bilirlər.

Bakıdan kənar yerdə yerləşən və dini azlıq təşkil edən icmalar yerli hakimiyyət orqanlarının onları qeydiyyatdan keçirməkdən əsassız olaraq imtina edikləri barədə xəbər verdikləri təqdirdə DQİDK işə müdaxilə edərək vəziyyəti müsbət şəkildə dəyişməyə müvəffəq olmuşdur. Əvvəlki illərdə DQİDK dini azlıq təşkil edən icmaların qeydiyyatına dair daha sərt mövqe tutmuşdur və yerli orqanların belə icmaların fəaliyyətinə qadağa qoymasının qarşısını ala bilməmişdir.

Hesabatın əhatə etdiyi dövr ərzində hökumət dini etiqadlar arası xoşməramlı anlaşmanın təşviqi üçün fəal şəkildə işləmişdir. DQİDK yaranmış mübahisələri həll etmək məqsədilə bir neçə dəfə müxtəlif dini icmaların rəhbərlərini toplamış və hökumət rəsmilərinin din xadimləri ilə dini məsələləri müzakirə etmək üçün forumlar təşkil etmişdir. Keçən il dini azadlıq və dözümlülük mövzusunda DQİDK bir konfrans, on seminar və yeddi regional görüş keçirmişdir.

Bölmə III. İctimai Münasibətlər

Cəmiyyətdə dinlər arasında olan ümumi dostluq əlaqələri din azadlığına öz töhfəsini vermişdir. Bununla belə, qeyri-islam dinlərini qəbul edən müsəlmanlara qarşı olan qərəzli fikir və həmin dinləri yayan qruplara, xüsusəndə Xristian protestant və missioner qruplara qarşı düşmənçilik hissi mövcuddur. Həll edilməmiş Dağlıq Qarabağ münaqişəsi belə bir vəziyyəti daha da gücləndirmişdir.

Bu hesabatın əhatə etdiyi dövr ərzində qəzetlər və televiziya kiçik dini qrupları milli özünüdərk etmə prosesinə təhlükə kimi təsvir etmiş və ölkədə bərqərar olmuş etiqadlar arası harmoniya ənənəsinə zərər yetirmişdir. Bundan əlavə, DQİDK başçısı televiziyaadakı müəyyən çıxışları bu verilişlərin yaratdığı düşmənçilik ruhuna öz payını vermişdir. Hesabat dövründə ölkədə vəhabi və xristian missionerlərin fəaliyyətini tənqid edən məqalələr bir çox qəzetlərdə dərc olunmuşdur və bir televiziya kanalı hətta Xristian kilsəsinin xidmətini "ifşa" edən veriliş də hazırlamışdır. Əcnəbilərin dini təbliğatla məşğul olması qanuna ziddir və buna açıq müxalif mövqedə dayananlar da var.

Müəyyən dərəcədə siyasi İslamı yaymağa can atdıqları düşünülmə və beləliklə də sülh və sabitliyə təhlükə olduqları qəbul edilən xarici müsəlman missionerlərinin (əsasən iranlılar və vəhabilər) fəaliyyətinə qarşı da düşmənçilik mövqeyi mövcuddur. Media vasitələri hökumətin qeyri-qanuni fəaliyyətlə məşğul olduqlarını iddia etdiyi bəzi müsəlman icmalarını hədəfə almışdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməməsi nəticəsində azərbaycanlılar və ermənilər arasındakı sərtləşmiş düşmənçilik güclü olaraq qalmaqdadır. Ölkənin ermənilər tərəfindən nəzarət edilən ərazilərini bütün etnik azərbaycanlılar tərk etmişdir və dağıdılmamış məscidlər isə fəaliyyət göstərmir. Ölkənin hər yerində etnik ermənilərə qarşı düşmənçilik onların bir çoxunu 1988-1990-cı illərdə ölkəni tərk etməyə məcbur etmişdir və əksəriyyəti on ildən də əvvəl baş vermiş etnik iğtişəşlər nəticəsində dağıdılmış kilsələr də daxil olmaqla bütün erməni kilsələri bağlı olaraq qalır. Nəticədə qiymətləndirmələrə əsasən ölkədə qalan 10,000-dən 30000 qədər etnik erməni özlərinin ənənəvi ibadət etmə yerlərinə gedə bilmirlər.

Ölkədə yəhudilərə qarşı qərəzli fikirlərin və ayrışdırıcı mövqənin mövcudluğu çox az hallarda rast gəlinmişdir və onların da aradan qaldırılması üçün Hökumət dərhal lazımı addımlar atmışdır. Yəhudi icmalarının liderləri Hökumətlə və digər dini icmaların liderləri ilə qurulmuş müsbət əlaqələri dəfələrlə qeyd etmişdilər. 2004-cü ilin iyul ayında Bakıda yeni Yəhudi icma Mərkəzi açılmışdır. Açılış mərasimində hökumətin yüksək vəzifəli məmurları iştirak etmişdir. Hökumət rəsmiləri Bakı məktəbinin bir hissəsini 200 Yəhudi şagirdin dünyəvi və dini dərslər keçməsi üçün ayırmışdır.

Bölmə IV. ABŞ Hökumətinin Siyasəti

ABŞ hökuməti özünün insan haqqlarının təşviqi üçün apardığı ümumi siyasətin bir hissəsi kimi ölkə hökuməti ilə dinin azadlıq məsələlərini də müzakirə edir. Bu hesabatın əhatə etdiyi dövr ərzində ABŞ Səfirliyinin məsul işçiləri qeydiyyat prosesi və ümumilikdə qeyri-ənənəvi dini qruplara qarşı mövcud olan münasibət ilə bağlı ABŞ-ın mövqeyini DQİDK-in sədrinə çatdırmış və Hökumətin dini azadlığa dair digər vəzifəli şəxslərə və mətbuata açıq şəkildə bəyan etdiyi fikirlər barədə ABŞ-ın narahatçılığını bildirmişlər. Səfirlik həm də dəfələrlə dini ədəbiyyata qarşı mövcud olan senzura da öz etirazını bildirmişdir. Səfirlik həmçinin Cümə Məscidi İcmasına qarşı keçirilən məhkəmə prosesini yaxından izləmiş və hökumət və dini rəhbərləri dini azadlığa hörmətlə yanaşmağa çağırmaq üçün onlarla görüşmüşdür. 2004-cü ilin oktyabr ayında Beynəlxalq Dini Azadlıq Təşkilatının nümayəndəsi Bakıya səfər etmiş və Prezident Aparatının yüksək vəzifəli şəxsləri, DQİDK və QMRİ-nin nümayəndələri görüşərək dini azadlığa hörmət məsələlərini müzakirə etmişdir.

Səfir və Səfirliyin əməkdaşları aparıcı müsəlman, rus pravoslav və yəhudi din rəsmiləri ilə sıx əlaqələr saxlayır və dini azadlığın monitorinqini həyata keçirmək məqsədi ilə mütəmadi olaraq qeyri-ənənəvi dini qrupların üzvləri ilə görüşür. Səfir və Səfirliyin işçiləri həm də dini azadlıq məsələləri ilə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatları ilə sıx və yaxın əlaqələr saxlayır.

2004-cü ilin noyabr ayında, Səfir Ramazan dövründə ölkənin əsas dini icmaları üçün iki İftar süfrəsi təşkil etmişdir.